

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.20.1](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.20.1)

Volume 8/4

2024 p. 1-11

**DÖNÜŞEN DÜNYADA İNSANIN MAKİNE KARŞISINDAKİ KONUMU: ÇEVİRİ
TEKNOLOJİLERİNE FELSEFİ BAKIŞ**

**THE POSITION OF HUMANS VERSUS MACHINES IN THE TRANSFORMING
WORLD: A PHILOSOPHICAL PERSPECTIVE ON TRANSLATION
TECHNOLOGIES**

Rahman AKALIN*

ÖZ

Bilindiği gibi insan varoluşuyla birlikte kendisi dışındaki doğayı karşısına almıştır. Başka bir söyleyişle doğa insanın karşısına çoğu zaman bir engel olarak çıkmıştır. Bu karşılaşma bir meydan okuma olmuş, insan doğaya hükmetmeyi hayatı idamenin yolu olarak kavramıştır. Bu anlamda doğayı biçimlendiren, ona uyumlulaşmaktan çok onu kendine uydurmayı hedefleyen insan bu noktada tekniği, teknolojiyi kendi hizmetine vermiştir. Sanayi devrimiyle başlayan tarihsel süreç insanın makine ile olan ilişkisini biçimlendirmiş ve makineler insan yaşamının her alanında varlığını kesin biçimde kabul ettirmeye başlamıştır. İnsanoğlu bu doğrultuda çeviri işinde de makineleri desteğe koşma düşüncesine varmış ve daha bilgisayar teknolojilerinin yoğunlaşp yaygınlaşmadığı 60'li yıllarda öncü çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada insanoğlunun teknik alandaki gelişimine dair verilerin derlenmesinde bilim tarihçisi Ernst Peter Fischer'in saptamalarından yararlanılacak, insanın makine ile olan ilişkisi fizikçi Carl Friedrich Weizsäcker'in görüşleri temel alınarak felsefi açıdan sorunsallaştırılacak, insan-makine iş birliği çeviri odaklı olarak değerlendirilecektir. Çalışmanın ana eksenini, özne-nesne ilişkisini felsefi ve tarihsel arka planı temel olarak felsefi açıdan sorgulamaktır. Konunun gerek felsefi gerekse bilim tarihi açısından irdelenmesinde zemin teşkil eden görüşler betimleyici yöntemle analiz edilmiş, buradan hareketle bir teorik çerçeve oluşturulmuş, saptamalar çeviri alanına yansıtılarak yorumlanmıştır. Çalışmanın bir ek çıktısı olarak sonuç bulgularını tamamlayıcı biçimde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Makine, Teknoloji, İnsan-Makine İlişkisi, Çeviri Teknolojileri.

ABSTRACT

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü, E-mail: rahmanakalin@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8484-4483, Edirne, Türkiye.

As it is known, human beings have confronted nature outside themselves with their existence. In other words, nature has often appeared as an obstacle to humans. In other words, nature has often appeared as an obstacle to humans. This encounter became a challenge, and man understood dominating nature as the way to sustain life. In this sense, man, who shapes nature and aims to adapt it to himself rather than adapting to it, has put technique and technology at his service. The historical process that started with the industrial revolution shaped the relationship between humans and machines, and machines began to firmly establish their presence in every aspect of human life. In this direction, humankind came to the idea of using machines to support translation work, and pioneering studies were carried out in the 60s, before computer technologies had become more widespread. In this study, the findings of the historian of science Ernst Peter Fischer will be used in compiling data on the technical development of human beings in the technical field, the relationship between man and machine will be philosophically problematized based on the views of physicist Carl Friedrich Weizsäcker, and human-machine cooperation will be evaluated with a focus on translation. The main axis of the study is to question the subject-object relationship from a philosophical perspective, based on the philosophical and historical background. The opinions that form the basis for examining the subject both in terms of philosophy and the history of science were analyzed with a descriptive method, a theoretical framework was created from this, and the findings were interpreted by reflecting them on the field of translation. As an additional output of the study, suggestions were made to complement the final findings.

Key Words: *Translation, Machine, Technology, Human-Machine Relationship, Translation Technologies.*

Giriş

İnsan var oluşundan itibaren doğaya hükmetme düşüncesiyle ona şekil vermek istemiştir. Hayatı idame amacı bu bağlamda belli araç ve gereçlerin kullanımını gerektirmiştir. Bu bağlamda ateş, yazı, tekerlek, elektrik gibi keşif ve icatlar önceki çağlar için teknik alandaki gelişimleri kademeli olarak hızlandırmıştır. 21. Yüzyılda ise bilgisayar teknolojileri ve internet bu gelişimin doruk noktasını oluşturmaktadır. Nesnelerin hareketini sağlayan manivela, kaldıraç gibi basit düzeneklerden totalım bugün yapay zekaya kadar tüm teknik buluşların arkasında yatan temel istenç, doğayı daha yaşanılır kılma arzusundan başka bir şey değildir. Buradaki doğayı bugün insan yaşamı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bugün içerisinde bulunduğumuz bilgi çağı, bilgi teknolojilerinin kendini her alanda daha fazla hissettirdiği, otomasyonun insanın makine karşısındaki konumunu bizlere gittikçe daha fazla sorgulattığı bir çağdır.

İnsanoğlu dünyayı daha yaşanılır kılma istenciyle öteden beri bilginin arayışında olagelmıştır. Bu bağlamda ilgisini dışsal olana yöneltmiş, kendisi dışında kalanın bilgisine ermek için ilk formuyla akıl yürütmeyi işletmiştir. Bugün birçok bilimin ayrı ayrı kategoriler halinde felsefeden doğduğu düşünülürse, araştırmadan önce düşüncenin geldiği açığa çıkmaktadır. Bilgi denilen ve bilgi felsefesi tarafından araştırma konusudur yapıp tanımlanan bütünün özne ile nesne arasındaki ilişkiden doğduğu söylenebilir. Akkaya'ya (2019: 27) göre "*bilgi felsefesi, bilgiyi ele alırken bilen ve bilinen gerçekliğine vurgu yapar. Bilenin, öznenin ya da Batı dillerindeki karşılığıyla süjenin, bilinen yani eş*

deyişle nesnenin veya aynı anlama gelmek üzere objenin ilişkisinden yeni bir olgu ortaya çıkar. Bu olgu bilgi terimiyle karşılanmaktadır. Bu bağlamda nasıl felsefi açıdan düşünen ile düşünceye konu olan şey arasındaki ilişkiden felsefi bilgi ortaya çıkıyor ise, bilim faaliyetleri açısından araştıran özne ile araştırılan nesne arasındaki ilişkiden bilimsel nitelikli bilginin kökenlendiği savlanabilir.

Diğer yandan bu noktada yine felsefi açıdan ‘bilmek için bilmek’ ile ‘yarar için bilmek’ arasında bir ayırım yapmak yerinde olacaktır. Örneğin “*Antikçağ Yunan felsefesi, yarar için bilmek anlamını gerçekleştiren öteki ilkçağ düşüncelerinden farklı olarak, bilmek için bilmek amacını gütmüş ve bir teori felsefesi olarak gerçekleşmiştir.*” (Hançerlioğlu 2018: 228). Bu noktada bilgelik ve hikmet arayışında olan felsefede salt düşüncenin izlerini ilkin Antik Çağ felsefesinde görmek mümkündür. Daha sonra ise ve yer yer yararçı düşüncenin izlerini felsefede de, başka alanlarda da görmek mümkündür. “İngiliz filozofları Bentham, John Stuart Mill ve Herbert Spencer’in düşüncelerinde anlatımını bulan yararçılık ‘yarar’ı en yüce değer olarak belirler” (Timuçin 2019: 543). Düşünce üretiminin bu iki sahasından salt bilim alanında ne sorusu, teknik alanında ise nasıl sorusu odak noktasındadır. Bilimin tekniğe, bilginin ise kendi kendini idare eden aparatlara dönüşümünün altında yatan temel düşüncenin yarar için bilmek olduğu savlanabilir. Bu noktada insanlığın tarihsel gelişim evrelerinde aygıtla hâkim olma becerisini gösteren teknik bilgi öne çıkmıştır. Bugün teknik bir aracı üretmek şöyle dursun kullanmak için dahi bir nasıl bilgisi (Know-How) gereklidir.

Bilginin Evrimi ve Teknoloji

Felsefeden kökenlenip ayrı ayrı kategorilere ayrılan bilim dalları temelinde bilimsel bilginin kimi zaman temel bilimler çerçevesinde kimi zaman uygulamalı bilimler çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda insanlık tarihinde bilgi çeşitli dönüşler yaşamış, ayrı ayrı araştırma alanlarında çeşitli kırılma noktaları yaşanmıştır. Bilim tarihçisi Ernst Peter Fischer Türkçeye *En Önemli Bilgi* (2021) olarak çevrilen kitabında, bilimsel gelişmelerin tarihsel dönüm noktalarını bölümler halinde incelemekte ve bu noktada ‘fizik’ alanını merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Tarihsel sıçrama noktaları bir dönüşüm olarak değerlendirilirse ‘kuantum mekaniği’ alanı, elektron, proton, nötron, kuark, gluon gibi kavramları odağa alarak, fenomenik gelişimin öncülü olmuştur:

“Kuantum mekaniği, öncelikle atomları ve ışığı ele alır. Ancak bu alan, aynı zamanda sadece felsefi düşünceye yeni bir saha açmakla kalmamış, şu sıralarda günlük hayata dahil olan ve küresel ticarete yoğun biçimde katkı sunan transistor gibi teknik gelişmelerin de mümkün olmasını sağlamıştır. Kuantum mekaniği böylelikle doğa bilimlerinin fenomenik gelişiminin başlangıcında bulunur” (Fischer 2021: 16).

Fischer’e (2021: 41) göre ikinci büyük dönüm noktası, ‘yaşam nedir’ sorusuna odaklanarak ‘canlı hücreye fizikçi gözüyle bakan’ Erwin Schrödinger’in öncü çalışmaları sayesinde dikkatleri çeken genetik çalışmalardır. İlk düşüncelerden sonra Schrödinger, çalışmalarıyla ilk kez disiplinler arası yürütülen bir doğa biliminin başarılı olduğu bir gelişimi başlatmıştır.

Enerjinin kullanımını diğer bir sıçrama olarak değerlendiren Fischer (2021: 85) ‘Erken Modern Çağ’dan ‘Modern Çağ’a geçişi bir milat olarak görmekte ve şu gerekçelendirmeyi yapmaktadır:

“O devirde, demografik bir değişim meydana gelir -insan sayısı milyarı eşiğini aşar-demiryolu sayesinde hareketlilikte bir dönüşüm olur ve bir süre sonra buharlı gemi aracılığıyla da sanayileşme büyük ölçüde yayılmaya başlar ve insanlar yeni tüketim formlardan keyif alırlar. Başka bir deyişle: Jürgen Osterhammel'in tanımladığı gibi "dünyanın dönüşümü" başlar. Osterhammel, bununla, insan yaşamı ve faaliyetinin, tanınuncaya kadar günümüzün modern geleneklerine yaklaştığını kasteder. Birkaç örnekle açıklamak gerekirse: "Enerji, yüzyılın yönlendirici ilkesi oldu" ve sanayileşmenin başlaması, yeni enerji kaynaklarından yararlanılmasını sağladı; bu noktada bir tarih öne çıkmaktadır -28 Ağustos 1859. O gün Pennsylvania'da ilk petrol kuyusu başarıyla açıldı ve bu da kısa süre sonra büyüyen bir dünya petrol pazarına yol açacaktı. Enerji genellikle elektrik üretmek, böylelikle evleri ve tüm şehirleri elektrikleştirmek için kullanıldı”. (Fischer 2021: 86)

Yine ona göre (Fischer 2021: 93) İlk Sanayi Devrimi'nden sonraki gelişmeler bir kavramla bir araya getirmek istenirse, bu kavram ‘dünyanın elektrifikasyonu’ olur. Elektrifikasyonu, Werner von Siemens veya Thomas Alva Edison gibi mucitlere borçlu olduğumuzu aktaran Fischer’e göre “elektrik enerjisi, 20. yüzyılın başlarında mezbahalarda ve Henry Ford'un T modeli (1908'den itibaren) için ilk kez otomobil üretiminde kullanılan kısmi montaj hatlarındaki üretime olanak sağlamıştır”.

İnsanlık tarihindeki yaşamı temelden etkileyen bir başka gelişimin ‘tıp’ alanında gerçekleştiğini ifade eden Fischer (2021: 87) bakteriyoloji biliminin gelimi ile penisilin ve antibiyotik çağının başladığını, bu süreçte koruyucu aşuların da ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Gökbilim bağlamında Kopernik'ten yola çıkarak insanlığın teknik açıdan geçtiği temel gelişimlerde önce matbaayı (Johannes Gutenberg), sonra iletişimin öncüsü telefonun icadını (Alexander Graham Bell), iletişim ve bilginin yayılımında merkezi olarak değerlendiren Fischer, motorlu araçların gelişimini (Carl Benz ve Henry Ford) ve elbette bilgisayar merkezli makineleri son dönüşümler olarak adlandırmakta ve günümüz toplumu için ne anlama geldiğini sorgulamaktadır. Sonuç olarak tarihsel süreç bize insanın çoğu durumda doğayı anlama çabasının çıktısı olan bilimsel bilgileri insan yaşamına aktararak, saf bilimin teknik veya teknoloji ile bağlarını kurmaya çalıştığını göstermektedir.

İnsan ve Makine

İnsanın makine ile olan ilişkisini bu noktada ve buraya kadar yapılan saptamalar doğrultusunda insanın teknoloji ile olan ilişkisi bağlamında değerlendirmek yerinde olacaktır. Başka bir söyleyişle ilkel düzlemde araç-gereç kullanımının yerini bilginin evriminde makineler almış, daha sonra da teknoloji almıştır. Bugün insan yaşamını gerek evlerde gerekse iş dünyasında kolaylaştıran araçlar, bilgi teknolojisinin beraberinde getirdiği araçlardır. Bu yeni ve güncel durum içerisinde insanın teknoloji karşısındaki konumu ve bu konumlanmanın felsefi ve etik açıdan irdelenmesi önemli görünmektedir.

Bu bağlamda insan-teknoloji ilişkisi bu çalışmada fizikçi Carl Friedrich Weizsäcker'in görüşleri doğrultusunda ele alınacaktır. Weizsäcker 50'li yıllarda 'Atom Çağı'nda Bilimin Sorumluluğu¹ adlı felsefi arka planlı bir sunum yapmış, bu sunum daha sonra yayımlanmıştır². Elbette bugün özellikle Endüstri 4.0 kavramıyla nitelenen sektörel değişim, bilgi teknolojilerini öne çıkarmaktadır ve bilgi çağı içerisinde bulunduğumuzu, gelişimin 5.0 yönünde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Weizsäcker'in insan ve teknoloji ilişkisine dair söylemleri günümüze ışık tutacak cinsten söylemlerdir. Kendisini sunumunun ilk bölümünü 'Plan ve İnsan' şeklinde adlandırmaktadır.

Bilimin teknoloji için önemi anlatırken Weizsäcker (1978: 7), "18. Yüzyıl'ın buhar makinesinin el işçiliği ile geliştirildiğini, 19. Yüzyıl'ın elektroteknikçinin ise Faraday'ın fiziksel deneylerine dayandığını" ifade etmektedir. Konuya ilişkin çarpıcı bir örnek olarak kendi yüzyılının "atom reaktörlerinin de atom bombalarının da en ince ayrıntılarına kadar teorik fizikçiler tarafından tasarlandığına" dikkat çekmektedir. Bu bağlamda diğer bilim dallarının yanında bir bilim dalı olan atom fiziğinin insanlığın 'yararı' amacıyla da 'zararı' amacıyla da araçsallaştırılabildiği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda araçsallaşan salt bilginin yapıcı sonuçları olabildiği gibi, yıkıcı sonuçları da olabilir. Yapıcı sonuçlara ulaşmak için akla, mantığa, evrensel ve ahlaki değerlere yönelim önemlidir.

Weizsäcker (1978: 7), bilimin tekniğe aktarımı konusuna değinirken "19. Yüzyıl'ın makinelerinin adeta kaslara sahip olup, duyu organlarına ve beyne sahip olmadıklarını aktarırken", bu makinelerin "enerjiyi aktardıklarına, insanın kas gücünün yerini aldıklarını ancak bunları kontrol edenlerin yine insanlar olmak durumunda olduğuna" dikkat çekmektedir. Başka bir anlatımla, makinelerin insanın üzerinde konumlandırılması, bir çeşit teknoloji kültü yaratacak ve teknoloji bağımlılığı gibi sorunları beraberinde getirecektir.

Makineler ve Çeviri

Teknoloji tarihi, insanoğlunun başka alanlarda kaydettiği ilerlemeler doğrultusunda çeviri odaklı olarak da düşündüğünü ve diğer alanlarda görülen makine-insan etkileşimini çeviri edimi sahasında da aradığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda artan iletişim gereksinimleri, ivme kazanan bilgi temelli üretim ve etkileşim gereksinimleri toplumlar arası çeviri faaliyetlerine olan talebi arttırmıştır. Bu talebe koşut biçimde 60 yıllarda 'çeviri işi makinelere yaptırılabilir mi?' sorusu belirgin biçimde sorulmuş ve insan müdahalesi olmaksızın tam otomatik bir çeviri işleminin koşulları sorgulanmaya başlanmıştır. Bu arayış elbette henüz özerk bir bilim dalı olarak kavranmayan çeviribilim çatısı altında değil, öncelikle dilbilim olmak üzere dil merkezli bir bakış açısı etrafında gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda İsraili felsefeci, matematikçi ve dilbilimci Yehoshua Bar-Hillel'in çalışmaları ve çalışmalarını yayınladığı "Dillerin Otomatik Çevirisinin Bugünkü Durumu" makalesi bu noktada gösterilen çabanın sonucu olarak görülebilir. "Tam Otomatik Yüksek Kaliteli Çeviri" (FAHQT³) adlandırmasını kendisine borçlu olduğumuz Bar-Hillel (1960), 1951 yılında sadece 'makineli çeviri' ile ilgili çalışmalar yürütmesi için davet edilen bilim adamlarından biridir. Bar-Hillel (1960: 93), çalışmaları sonucunda

¹ Özgün dili Almanca olan ilgili eserden yapılan alıntıların çevirisi yazara aittir.

² Bu sunumun ilk baskısı, 1957 yılındadır.

³ Fully Automatic High Quality Translation

“eğer yüksek kalite zorunluysa bilim insanlarının, insan çevirisinin mevcut ortalama standardından daha azıyla yetinmeye hazır olacağını, makine çıktılarının sonradan düzenlenebileceğini (post-editing), böylece makine çevirisinin, kelimenin tam anlamıyla, çeviriye yönelik makine yardımcılara dönüştürülebileceğini” ifade etmiştir.

Makineli çeviri arayışları açısından ikinci tarihsel dönüm noktası ise, Birleşik Devletler Ulusal Bilim Akademisi'nin⁴ kurmuş olduğu Otomatik Dil İşleme Danışma Komitesi'nin⁵ hazırlamış olduğu ALPAC Raporu'dur. Adını bu komiteden alan rapor 'kalite', 'hız' ve 'maliyet' faktörlerini çevirinin en önemli problemleri olarak değerlendirmiş ve makineli çeviriyi *“insan çevirisine veya düzenlemesine başvurmadan, makine tarafından okunabilen kaynak metinden kullanışlı bir erek metne algoritma yoluyla gitmek”* (ALPAC 1966: 19) şeklinde tanımlanmıştır. Raporun eklerinde yer alan sonuç bulgularında (örneğin ek 14) *“sonuç olarak, MT bir yardımcıydı ve çeviriyi kolaylaştırdı, ancak kullanılan tüm zaman hesaplandığında, o kadar hızlı ya da karlı değildi”* (ALPAC 1966: 97) gibi ifadelerle karşılaşılmaktadır. Yine aynı bölümde *“uzman bir çevirmenin becerileri muhtemelen post-editing'te boşa harcanacaktır”* ile *“çevirmen ne kadar yavaş olursa çıktısının başarılı olma olasılığı da o kadar artar”* gibi çıkarımlar yapılmaktadır.

Bu tarihsel ilklerden sonra kuramsal açıdan değerlendirilirse çevirinin çeviriye eşlik eden araçlar olmaksızın yapılamayacağı uzun süredir kabul edilen bir gerçektir. Konu modern dönemde çeviribilim alanının adını koyan ve doğasını arayan Holmes'un (1988) Alan Kuramı'nda da kendine yer bulmaktadır. Holmes'un 'çeviri yardımları' şeklinde adlandırdığı bu alan uygulamalı bir araştırma sahası olup aynı zamanda üzerinde nesnel verilerin üretilmeye çalışıldığı bir alandır. Toury (1995) de benzer biçimde *“çeviri yardımları”*⁶ ile çeviriye eşlik eden araçlara göndermede bulunmaktadır. Elbette çeviri araçları bilgisayar teknolojilerinin de içeren daha geniş ve bütünlüklü bir alt araştırma sahasıdır. Başka bir deyişle çeviri çeviribilim kuramcılarının⁷ ortaya koydukları çerçevede sözlükleri, gramer kitapları gibi bilgi teknolojilerini gerektirmeyebilen unsurları içine almaktadır. Bugün çeviri eğitimi bağlamında koşut metinler ve arkaplan metinleri çeviriye yardımcı materyaller içerisinde görülmektedir (Kautz 2000: 97). Başka bir anlatımla çeviribilim ve onun daha özel bir araştırma alanı olan akademik çeviri eğitimi 'çeviri yardımları' konusunu daha geniş bir perspektifle 'çevirmenin çeviri sürecinde başvurduğu tüm araçlar' biçiminde kavramaktadır.

Ancak konu bu çalışmanın da konusu olan insan-makine etkileşimine geldiğinde bugün gerek dünyada gerekse Türkiye'de genel düzeyde teknoloji odaklı çalışmaların özel düzeyde bilgisayar teknolojisi merkezli çalışmalara indirgendiği görülmektedir. Diyeyi, insan ve makine etkileşiminin yerini bugün çeviri odaklı olarak insan-bilgisayar etkileşiminin aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira çeviri bağlamında bugün makineden anladığımız bilgisayar teknolojilerdir. Bu teknolojiler ise donanımsal yazılımsal, çevrim dışı çevrim içi gibi farklı kategorilerle sınıflandırılmaktadır. Bu araçlar çeviriye veya çevirmene eşlik etmektedir, ancak insan ve bilgisayar etkileşiminde insan

⁴ National Academy of Science

⁵ Automatic Language Processing Advisory Committee

⁶ Translation Aids

⁷ Holmes (1988) ve Toury (1995), çeviribilimin alt alanlarına yönelik yaptıkları saptama ve sınırlamalarla çevirinin kuramını değil çeviribilim alanının resmini çizmişler ve bir üst bakışla alanın görünümünü ortaya koymuşlardır.

veya bilgisayarın rolü ve payı (katkı oranı) kullanılan araca göre değişiklik göstermektedir.

Bilgisayar teknolojileri açısından çeviriye fiziken eşlik eden araçlar, klavyeden tutulmuş çok fonksiyonlu yazıcılara, tarayıcılara kadar giderken bugün çeviride esas farkı yaratan yazılımsal araçlardır. Bu araçlar çevrim dışı olabildiği gibi ağırlıkta çevrim içi olarak çalışmaktadır. Çevrim dışı araçlara çevrimdışı sözlükler veya sabit disk kaynaklı BDÇ araçları örnek gösterilebilir. Çevrim içi araçlar dendiğinde ise yine çevrimiçi sözlükler, bulut tabanlı çeviri yönetim sistemleri ve makine çevirisi (otomatik çeviri) yapan çeviri motorları akla gelmektedir. Çeşitli web sayfaları üzerinden çalışan bu çeviri motorları, çeviri profesyonelleri tarafından değil, daha çok çevirmenlik mesleğinin dışındaki kişiler tarafından kullanılmaktadır. Profesyonel çevirmenler ise daha çok bugün çeviri dünyasında büyük bir paya sahip teknik metinlerin çevirisinde bilgisayar destekli çeviri yazılımlarını kullanmaktadır. Bu araçlar genellikle bulut tabanlı sistemler oldukları için internet bağlantısını gerektirmekte ancak çevirmenlere, zamansal ve mekânsal açıdan büyük bir hareket alanı sağlamaktadır. Makineli çeviri, daha çağdaş bir ifade ile otomatik çeviride çeviriyi çeşitli algoritmaları kullanan web sayfaları yaparken, BDÇ yazılımlarında çeviriyi insan yapmaktadır. Günümüzde en çok bilinen bu iki mecranın temel farkı otomatik çeviride çeviriyi bilgisayarın yapması, BDÇ araçlarında ise çeviriyi insanın yapmasıdır. Somutlaştırmak gerekirse makineli çevirinin çalışma prensibi veritabanında kayıtlı bir derlem ya da sözlükler yardımıyla karşılıkların işlenerek, cümle ve metin düzeyinde çevirilerin yapılmasıdır. Önceden çalışılan, gereği halinde genişletilebilen sözlüğün sözcük kapasitesi, makineli çevirinin ürettiği çeviri çıktılarının değişkenliği ve zenginliği üzerindeki temel belirleyicidir (krş. Schäfer 2002). Aslan'ın (2018: 87) “makine veya bilgisayarlı çeviri olarak da adlandırılan otomatik çeviri, insan müdahalesi olmadan bilgisayarlarla ve mobil cihazlarla metinlerin bir dilden başka dile otomatik olarak çevirisinin yapılmasıdır” şeklinde yaptığı tanıma ekle Akalın, şu saptamayı yapmaktadır:

“Kullanım yeri açısından bakıldığında, bilgisayarlı çeviri programlarının ya da sayfalarının sahip oldukları sözcüksel veri tabanları, yan anlamlar açısından yeterli bir kapasiteyi yer yer sunmamaktadır. Bu da, bilgisayarlı çeviri sonuçlarını, çoğu durumda insan müdahalesine muhtaç hale getirmektedir. O halde, çeviri motorları üzerinden yapılan çevirilerin, insan müdahalesi olmaksızın çeviri dünyasının gereksinimlerine yanıt verebilme düzeyi tartışmalıdır. Bilgisayarlı çevirinin çeviri dünyasının ‘çeviri’ kavramından anladığı ürünle örtüşüp örtüşmediği bir tartışma konusu olsa da, bu teknolojik çeviri türünün amacın çeviri değil, ‘anlama’ veya ‘anlaşma’ olduğu çeşitli öğrenme ya da iletişim ortamlarında sıklıkla kullanıldığı su götürmez bir gerçektir” (Akalın 2020: 494).

Bir diğer araç olan BDÇ araçlarına ilişkin ‘çeviri belleği’ terimini kullanan Canım Alkan'a göre (2017: 75) “çeviri belleği sistemleri kaynak metin kesitlerini (cümle, sözcük, söz öbeği ya da rakam gibi) insanlar tarafından yapılmış çevirileri eşleştirip çiftler halinde veri tabanlarında depolayan sistemlerdir”. Bu sistemler, proje yöneticisi ya da editörlerin ‘dil uzmanlarına’ yani çevirmenlere talimatlarını geçtikleri, onların çeviri performanslarını değerlendirebildikleri, bunlar üzerinden ücretlendirmelerini yapabildikleri sanal ekosistemler yaratmaktadır. Bu güncel görünümü ile bilgisayar destekli çeviri yazılımları, birbirinden farklı aktörleri koordine eden birer çeviri yönetim

sistemi halini almıştır (krş. Şahin 2013: 89). Bu sistemlerin çalışma prensibine ilişkin Akalın, şu saptamayı yapmaktadır:

“Bu tür sistemlerde ‘araç’ sözcüğünün de çağrıştıracacağı üzere, sistemler, çevirmene araç görevi görürler. Makineli çeviriden farklı olarak, BDÇ araçlarının çeviri yapmadığı, çevirmen tarafından yapılan çevirileri veri tabanında saklayarak, aynı ya da çok yakın bir tümce yeniden çevrileceği zaman yaptığı karşılaştırmalar, eşleşmelere dayanarak daha önce yapılmış çevirileri çevirmene anımsatan sistemleri ifade ettiği söylenebilir. Bu sistemler, çevirmenin daha önce yapmış olduğu gerek sözcük gerekse tümce düzeyindeki çevirilere dayanarak çevirmenin ya tamamen değiştirmeden ya da revize ederek kullanabileceği önerileri sunmaktadır” (Akalın 2020: 495).

Buradan önceki kavramsallaştırma açısından insan ile makine, bu bölümdeki kavramlaştırma açısından insan ile bilgisayar iş birliği yapmaktadır. Bu iş birliği kullanılan araca göre farklılık göstermekle birlikte insanın rolü ve işlevi değişkenleşmektedir. Bugün ise tüm alanlarda olduğu gibi yapay zekâ bu alanda da varlığını hissettirmektedir. Ancak bu bağlamda; özünde karmaşık bir dilsel işlem olan çevirinin üretken formda yani öğrenen sistemlerle daha da yapılabilir hale geleceği düşünülse bile, çevirinin kutuplarından biri olan erek dizge her bir çeviri durumunda mevcut çeviri durumunun bir betimini ve sistemlere tanıtımını gerekli kılacaktır. Bu bağlamda çeviri yalnızca kaynak metinden yola çıkılan çizgisel bir işlem değil erek dünya ile ilgili faktörleri olan çift taraflı bir olgudur. Çevirinin bu kendine özgü çift taraflılığı çeviri işinin yalnızca dilsel bir kodlama olmadığını, daha çok kültürel boyutun hâkim olduğu yaratıcı bir eylem olduğunu yine ve yeniden hatırlatmaktadır. Ancak bu durum elbette bilgisayardan en öte olanakları ölçüsünde yararlanmayı boşa çıkarmamaktadır. Bu yararlanmanın ölçüsü ve şekli çevirmen sorumlulukları ve meslek etiği açısından değerlendirilmelidir.

Bilgi Çağındaki Sorumluluğumuz

Fizikçi Weizsäcker, bilim tarihi ve atom çağı ile ilgili yaptığı tespitlerden sonra bilim adamlarının sorumluluğu konusuna da ayrıca değinmektedir. Kendi çağındaki *“her eylemin ‘plan ve insan’ gerilimi içerisinde hareket ettiğini”* savunan Weizsäcker (1978: 9), bu sorumluluğu içten reddeden insanlar bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre bir grup insan planın üzerindeki insanı unutmakta, bir diğer grup insan ise planın gerekliliğini unutmakta ve salt bir öznelliğe kaçmaktadır. Her iki davranış biçimi de gerçekçi değildir ve sorumluluğu taşımak yerine üzerinden atmak anlamına gelmektedir.

Weizsäcker (1978: 10), insanlığın teknolojiden vazgeçemeyeceğini, çünkü insan yaşamının endüstri, ulaşım ve yoğun tarımla devam ettiğini savunmakta ve çarpıcı biçimde o dönem itibarı ile dahi Almanya gibi yoğun nüfuslu ülkelerdeki fiziksel varlığımızın, hayatta kalmamızın o ana kadar olduğundan daha fazla teknik hale gelmemize bağlı olduğunu ifade etmektedir.

Ancak ona göre *“teknolojiyi kaldırıp atma ne kadar hayalci ise, teknik açıdan mümkün olan her şeyi yapmayı istemek bir o kadar çocukçadır”*. Tarihsel gelişim içinde teknolojinin insanlığın bütün olanaklarını test ettiği bir oyuncağa dönüştüğünü savunan Weizsäcker (1978: 10), teknolojinin olgunluk çağını – eğer böyle bir şey olacaksa- aparatlarla aramıza mesafe koyarak, teknik olanaklardan sakın ve soğukkanlı biçimde

vazgeçme becerisi ile kanıtlayabileceğimizi savunmaktadır. Bu, teknolojiyi insanın altında konumlandırmakla mümkün olabilir. Bu saptama teknolojinin gerek günlük hayatlarımıza gerekse profesyonel hayata bu kadar girdiği günümüz dünyasına yönelik bir söylem olarak da alınabilir. Diyese, teknoloji çağının olgunluğa erişmesi, insanların teknolojik araç ve gereçlerle, daha net bir belirlenim ile aygıt ve aparatlarla arasına mesafe koyması ile gerçekleştirilecektir.

Peki son tahlilde teknik bir dünyada insanın sorumluluğu en azından ne anlama gelmektedir? Weizsäcker'e (1978: 11) göre "insan tüm bu planlamaların ve aparatların göbeğinde insan kalmalıdır. Belki de belirleyici noktalarda önce insan kalmayı öğrenmelidir. Öyle bir insan olmalı ki, planın ve aparatların efendisi olarak kalsın".

Buradaki felsefi arka planlı görüşler çeviri odaklı olarak yorumlanırsa şu temel saptamalarda bulunulabilir. Uygulanan çeviri faaliyetlerinde insan, makinelerin üzerinde bir konumdadır. Makineleri çeviri odaklı olarak kullanmak, bir çevirmen olarak gerek dilsel gerekse kültürel açıdan makinelerden üstün olmayı gerekli kılar. Bu anlamda bir çeviriyi makineler olmaksızın da kotarabiliyor olmak çeviri edincinin göstergesidir. Bu edincin bir boyutu, çeviri olgusunun iç işleyişini, mekanizmasını bilmeyi içermektedir. Gerekliğinde makine çıktılarını düzenleyebilmek, yanlışları düzeltebilmek veya BDÇ araçlarının alt bileşenleri kullanabilmek, diyese makinelerden azami düzeyde katkı almak, çeviri olgusuna bir üst bakışı, bir çeviri bilincini gerektirmektedir. Teknolojik açıdan çeşitli çeviri yardımları alsın ya da almasın, profesyonel çeviri dünyasında işverene teslim edilecek her çeviri işinde son kararları veren, deyim yerindeyse noktayı koyan ve elbette o çeviri işinin sorumluluğunu üstlenecek olan çevirmendir.

İnsan-bilgisayar karşıtlaşması bağımsız bir araştırma alanı olarak çeviribilim odaklı olarak okunursa teknolojik olarak dönüşen profesyonel çeviri dünyasında otomatik çeviri yerine çevirmenlerin halen merkezi bir konumda oldukları, deyim yerindeyse sazı çaldıkları bilgisayar destekli çeviri uygulamalarının öncelenmesi, çevirmenlere haklarını teslim etmek anlamına gelecektir. Diğer yandan sürekli olarak iyileştirilen otomatik çeviri sistemlerinin kullanılması, çevirmenlik meslek tanımının değişmesine yol açacak ve çevirmenlik meslek etiği ve sorumluluğu konusunu tartışmaya açacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın giriş bölümünden itibaren vurgulandığı gibi insan, hayatı idame amacına hizmet etmesi için varoluşundan beridir çeşitli araç ve gereçleri kullanagelmiştir. Bu araçlar tarihsel süreç içerisinde manivela, kaldıraç gibi mekanik düzeneklerden ampul, radyo, televizyon gibi elektriksel-elektronik aygıt ve aparatlara, bugün ise bilgisayar ve internetin ortaklaşa ürünü yapay zekâ gibi bilişimsel araçlara kadar değişkenleşmiştir. Ancak kullanılan araç ne olursa olsun, bu araçların seferber edilmesinin altında yatan temel itki, çoğu durumda insanın dünyayı daha yaşanılır kılma istencidir. Bu doğrultuda bilim ve bilimsel bilgi kendi kendini yöneten aparatların geliştirilmesine aktarılmış, bu noktada bilim ile teknoloji arasında geçişken ve doğurgan bir bağ kurulmuştur.

Bu noktada insanoğlu temelde dilde ve dille bir işlem olan çeviri işleminin makineler tarafından yaptırılıp yaptırılmayacağını sorgulamış ve makineli çeviri araştırmaları başlamıştır. Tam otomatik çeviri arayışları, yani insan müdahalesi olmaksızın çevirinin makineler ya da sistemler yoluyla yapılmasının çeviri işine hız kazandıracağı, bunun

yanında çeviriye kalite katacağı düşünülmüş, makinelerin yaşamın diğer alanlarında gördükleri işlevin, yaptıkları katkının bir benzerini çeviri dünyasına da yapabilecekleri varsayılmıştır. Zira insan fiziksel, zihinsel, psikolojik kimi etki ve baskılar altında kalan, ortaya koyduğu iş ve işlemlerde hataya her zaman açık bir canlıdır. Makineler ise daha çok fiziksel olmak üzere koşulları, düzenli ve düzgün bakım ve onarım faaliyetleri ile iyi durumda tutulması hâlinde, kendilerinden beklenen performansı gösterecektir, gösteremiyorsa da düzenekleri düzeltilmeye muhtaç ancak bileşenleri ve çalışma prensipleri bilindiği için aynı zamanda bu düzeltmeye açık yapılardır. Bu bağlamda insanın makineye olan güveni kendi perspektifinden makuldür. Ancak bu makuliyet, yani makinelere yönelik sarsılmaz güven, etik açıdan ve taşıdığımız sorumluluklar açısından tartışılmaya muhtaç sorunlu bir tutum alıştıır.

KAYNAKLAR

- Akalın, R. (2020). Mütercim-Tercümanlık Öğrencilerinin Çevirideki Bilgi Teknolojilerine Bakışı Açılırları ile İlgili Bir Değerlendirme, Karadeniz Zırvası 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, pp. 492-501, Ordu – TÜRKİYE.
- Akkaya, M. (2019). Filozofça Bilgi Kuramı: Eleştirel Bilgi Felsefesi Tarihi ve Diyalektik Materyalist Epistemoloji. İstanbul: Belge Yayınları.
- ALPAC (1966). Language and machines. Computers in translation and linguistics. A Report by the Automatic Language Processing Advisory Committee. Publication 1416. Washington, D.C.: National Research Council.
- Aslan, E. (2018). Otomatik Çeviri Araçlarının Yabancı Dil Öğretiminde Kullanımı: Google Çeviri Örneği. SEFAD Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 39, 87-104.
- Bar-Hillel, Y. (1960). The Present Status of Automatic Translation of Languages. Advances in Computers, Vol. 1, 91-163.
- Canım Alkan, S. (2017). Bulut Tabanlı Bir Çeviri Yönetim Sisteminin Çevirmenler Açısından Avantaj ve Dezavantajları Üzerine Bir Değerlendirme, Turkish Studies, Volume: 12 / 13, 59-88.
- Fischer, E. P. (2021). En Önemli Bilgi: Büyük Patlamadan Bugüne. Çev.: R. Akalın. Runik Kitap: İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (2018): *Felsefe Sözlüğü*. 24. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Holmes, J. (1988). *Traslated! Papers on literary translation and translation studies, with an introduction by Raymond van den Broeck*. Amsterdam: Rodopi.
- Kautz, U. (2000). Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens. München: Iudicium.

Schäfer, F. (2002). Die maschinelle Übersetzung von Wirtschaftstexten. Eine Evaluierung anhand des MÜ-Systems der EU-Kommission, SYSTRAN, im Sprachenpaar Französisch-Deutsch. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Şahin, M. (2013). Çeviri ve Teknoloji. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.

Timuçin, A. (2019). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Bulut Yayınları.

Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins.

Weizsäcker, C. F. v. (1978). Die Verantwortung der Wissenschaft im Atomzeitalter. 6. Aufl. Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen.